

Svava Liv Edgarsdóttir Fagsviðsstjóri hjá Neytendavernd, Matvælastofnun.

Listeria monocytogenes (hér eftir *Listeria*) er umhverfisbaktería sem getur smitast í matvæli og valdið matarsýkingum í fólki sem nefnist Listeriosis. Sjúkdómurinn er ekki algengur en hann getur hins vegar verið mjög alvarlegur og dánartíðni há miðað við flesta matarborna sjúkdóma. *Listeria* veldur nánast aldrei sjúkdómi hjá fullfrísku ungu fólki en þeir sem veikir eru fyrir eiga á hættu að sýkjast, s.s. einstaklingar með skert ónæmiskerfi, aldraðir, ung börn og fóstur í móðurkviði. Oftast er um einstaka tilfelli að ræða en vegna þess hve langur meðgöngutíminn er, hefur reynst erfitt að greina hópsýkingar af völdum *Listeríu*. Vægari sjúkdómseinkenni geta komið fram í meltingarvegi allt frá nokkrum klukkustundum fram til 3 dögum eftir neyslu. Berist bakterían út í blóðið, allt að 3-70 dögum frá smiti, geta alvarlegri sjúkdómseinkenni komið fram s.s. heilahimnubólga.

Sjúkdómstilfelli

Í Evrópu hefur tíðni matarsýkinga af völdum *Listeríu* aukist á síðustu árum. Á árunum 2011 til 2013 jukust tilfellin úr 1470 í 1763 með dánartíðni á bilinu 13-18%. Vert er að minna á *Listeríufarald* sem kom upp í Danmörku árið 2014 vegna rúllupylsu frá framleiðandanum Jørn A. Rullepølser. Þá var staðfest að 41 hafi veikst og þar af létust 17. Í Evrópu var tilkynnt um 2,5 tilfelli á hverja 100 þúsund íbúa á árunum 2016 og 2017.

Á vef landlæknis má finna upplýsingar um sýkingar af völdum *Listeríu*. Á árunum 2010 til 2016 var fjöldi *Listeríusýkinga* í fólki hér á landi á bilinu 0-1 á hverja 100 þúsund íbúa. Það gerir um 1-4 staðfest tilfelli á ári hverju. Á árinu 2017 hækkaði tíðnin skyndilega í 2 tilfelli pr. 100 þúsund íbúa en þá greindust 7 einstaklingar. Á árinu 2018 lækkaði tíðnin aftur í 1 (2 einstaklingar).

Listeria í matvælafyrirtækjum og kröfur um greiningar

Við alla matvælavinnslu þarf hafa að leiðarljósi góða starfshætti og virkt innra eftirlit. Með greiningu á sjúkdómssvaldandi örverum í matvælum fást upplýsingar um hvort neytendum stafi hætta af matvælunum og hvort innra eftirlit sé að skila árangri.

Listeria smitast með matvælum sem ýmist hafa verið menguð frá upphafi eða mengast hafa í framleiðsluferli. Hún er harðgerð og það sem helst greinir

Svava Liv Edgarsdóttir

Listeríu frá öðrum matarsýkingabakteríum er að hún getur fjölgað sér við dæmigert kælihitastig. Kjörhitastig *Listeríu* er 30-37°C, en hún getur fjölgað sér á hitastigsbilinu frá 0-45°C. Þá er *Listeria* saltþolin og dafnar vel í súrefni, sem og súrefnissnauðu umhverfi.

Aukin tíðni Listeriosis á árinu 2017 kallaði á aukið eftirlit með því hvaðan *Listeria* er að berast í matvælin. Skipulagt var eftirlitsverkefni til að efla vitund framleiðenda og benda á þá ábyrgð sem því fylgir að framleiða matvæli tilbúin til neyslu m.t.t. hættu vegna *Listeríu*. Fyrirtæki eiga að hafa skilgreind viðbrögð við því þegar bakterían greinist í framleiðsluumhverfi. Horfa þarf til margra þátta sbr. á hvaða svæði hún greinist, hvort um sé að ræða staði sem eru í beinni snertingu við tilbúin matvæli, nærliggjandi svæði eða áhættuminni svæði. Einnig þarf að horfa til vaxtarskilyrða *Listeríu* í framleiðsluvörinni m.t.t. eðlis- og efnafræðilegra eiginleika matvællanna, lengd geymslupóls og ekki síst neytendahóps vörunnar.

Samkvæmt reglugerð nr. 135/2010 (EB/2073/2005), um örverufræðileg viðmið þarf sérstaklega að vakta „matvæli tilbúin til neyslu“ m.t.t. *Listeríumengunar*. Í slíkum matvælum getur bakterían hugsanlega fjölgað sér í hættulegt magn yfir tiltekinn tíma. Þess konar matvæli fá jafnan ekki hitameðhöndlun sem nægir til að eyða bakteríunni í vörinni áður en hennar er

Leitin að *Listería monocytogenes* í framleiðsluumhverfi matvælafyrirtækja frh.

neytt. Í reglugerðinni má finna tvenns konar matvælaöryggisviðmið fyrir dæmigerð „matvæli tilbúin til neyslu“. Hámarksgildið er 100 cfu/g í lok geymslutímans fyrir vörur í flokki 1.3 og 1.2, ef geymslupólsathuganir liggja fyrir sem staðfesta að *Listería* fjölgar sér ekki yfir 100 cfu/g á geymslupólstímanum. Geti framleiðandinn ekki sýnt fram á að varan fari ekki yfir mörkin 100 cfu/g á geymslupólstímanum, má *Listería* ekki greinast í 25g (5*25g sýni) áður en varan fer á markað frá framleiðanda. Jafnframt má fjöldinn ekki fara yfir 100 cfu/g á geymslupólstímanum.

Þeir sem framleiða matvæli tilbúin til neyslu verða að setja upp sýnatökuáætlun sem byggir á áhættumati. Áhættumatið er mat á því hversu líklegt er að *Listería* berist í matvælin og þá hver vaxtarskilyrði bakteríunnar eru á geymslupólstíma vörunnar. Gera þarf ráð fyrir kerfisbundinni töku sýna til greininga á *Listeríu* í afurð og einnig í framleiðsluumhverfinu. *Listería* getur nefnilega myndað svokallaða biofilmu og verið illviðráðanleg, nái hún að hreiðra um sig í matvælavinnslum.

Umhverfissýnatökur

Niðurstöður reglulegrar umhverfissýnatöku geta gefið vísbindingu um árangur góðra starfshátta hvað varðar hreinlæti og hættu á krossmengun. Með skipulegum sýnatökum í vinnsluumhverfi má leita uppi hugsanlega *Listeríu* mengun til að útrýma henni.

Framleiðendur eiga að ákvarða viðeigandi fjölda sýnatökustaða, hvað varðar fleti og búnað, sem er í beinni snertingu við matvælin og þeirra sem ekki eru í beinni snertingu við matvælin. Taka þarf mið af stærð og gerð matvælafyrirtækis, vöruflæði, vinnsluáferð, eiginleikum matvælna og einnig fyrri niðurstöðum úr sýnatökum.

Eins og fram hefur komið er *Listería* útbreidd umhverfisbaktería og hefur víða verið einangruð úr pökkunar- og vinnslusvæðum matvælafyrirtækja. Sýnt hefur verið fram á að hún getur verið viðvarandi í ýmsum búnaði og á stöðum í vinnslunni þar sem hún nær að búa um sig. Því má búast við að greina tilvist *Listeria* spp. eða *L. monocytogenes* af og til í umhverfissýnum sem safnað er úr matvælavinnslum.

Sýnatökuáætlanir fyrir umhverfissýni hafa það að markmiði að finna *Listeríu* sé hún til staðar og þá finna þau svæði sem hún hefur búið um sig á. Úrbætur miða að því að útrýma *Listeríu* og þrálátum „biofilm“ svæðum. Ef eingöngu fást neikvæðar niðurstöður er ráðlegt að endurskoða aðferðir við umhverfisvöktunina. Skoða þarf hvort bæta þurfi við

Greining á *Listeríu* á rannsóknarstofu.

og/eða skipta út nýjum leitarstöðum fyrir sýnatöku í verksmiðjunni, til að tryggja að ekki verði farið á mis við uppsprettu mengunar.

Almennt er ekki mælt með að taka safnsýni af stöðum (fletir og búnaður) sem eru í beinni snertingu við matvælin þar sem það getur aukið tímann sem þarf til að rannsaka upptök mengunar, reynist sýnið jákvætt fyrir *Listeríu*.

Sýnatökutiðni

Leiðbeinandi tíðni fyrir umhverfissýnatökur í fyrirtækjum sem framleiða matvæli tilbúin til neyslu er 6 -12 sinnum á ári (5 -10 umhverfissýni í hvert sinn). Tíðnin byggir á áhættu hverju sinni og vaxtarskilyrða *Listeríu* í afurðinni. Alla jafnan er ekki gerð krafa um umhverfissýnatökur þegar um er að ræða vörur í flokki 1.3, t.d. tilbúin matvæli með styttra en 5 daga geymslupól. Þó er stundum ástæða til að fylgjast með *Listeríu* í framleiðsluumhverfinu s.s. þegar ægir saman viðkvæmum hráefnum við framleiðslu tilbúinna matvæla, sbr. laxi og grænmeti. Þá má færa rök fyrir minni kröfum um matvælasýni þegar *Listería* er skipulega vöktuð í framleiðsluumhverfinu.

Ef *Listería* greinist í framleiðsluumhverfi skal m.a. leitast við eftirfarandi:

- Þrifa og sótthreinsa framleiðsluumhverfið, sérstaklega þá staði þar sem *Listería* greindist og nærliggjandi svæði. Síðan skal sannreyna þrif, t.d. með ATP mælingum.
- Eftir að þrif og sótthreinsun er lokið skal taka umhverfissýni að nýju á þeim svæðum sem mengunin greindist og af nærliggjandi hlutum og stöðum, a.t.t. vinnsluflæðis í gegnum

Leitin að *Listería monocytogenes* í framleiðsluumhverfi matvælafyrirtækja frh.

framleiðslulínuna. Ef *Listería* greinist t.d í skurðavél, skal taka sýni af kælírymi, staðnum þar sem varan var geymd eða meðhöndluð fyrir niðursneiðingu. Einnig skal taka sýni af pökkunarstað, þar sem varan var meðhöndluð eftir niðurskurð.

- Auka sýnatökutíðni tímabundið, að lágmarki næstu 4 vikurnar, þar til búið er að rannsaka upptök/orsök mengunar og uppræta hana. Sjá frekari viðbrögð vegna umhverfissýna fyrir matvæli í áhættuflokki 1 og 2.
- Ef *Listería* greinist á áhættusömum svæðum, t.d. í vinnslurými eða pökkunarsvæði, þarf að rannsaka hvort *Listería* hafi borist í afurðir með því að taka sýni af framleiðsluvörum. Athugið að þegar tekin eru viðbótarsýni úr umhverfi eftir að *Listería* greinist, skal ekki líta á það sem stakar sýnatökur, heldur er það gert til að kanna hvort *Listeríumengun* berist frá umhverfi í afurð.
- Ef *Listería* greinist í framleiðsluumhverfi

þarf að ákveða frekari viðbrögð, sbr. hvort þörf sé á að hitameðhöndla tilbúnar afurðir eða að stytta geymsluþolstímann í að hámarki 5 daga.

Hér að neðan má finna nokkra gagnlega tengla á leiðbeiningar um hvernig standa skuli að rannsókn á *Listeríu* í framleiðsluumhverfi.

Í [reglugerð 135/2010 \(EB/2073/2005\), um örverufræðileg viðmið fyrir matvæli](#) er m.a fjallað um *Listeria monocytogenes* í tilbúnum matvælum.

[Leiðbeiningar MAST *Listeria monocytogenes* Sýnatökur](#)

[Europe Guidelines on sampling the food processing area and equipment for the detection of *Listeria monocytogenes*](#)

[Nswfoodauthority Controlling *Listeria monocytogenes* in the food processing environment](#)

[FDA Control of *Listeria monocytogenes* in Ready-To-Eat Foods](#)